

KOAN

EEN LEZING ALS EXISTENTIEEL, AUDIOVISUEEL GEDICHT

Koan> raadsels die bedoeld zijn om het rationele denken te stoppen, op zo'n manier gebruikt dat leerlingen inzicht kunnen verkrijgen in de ware aard van de eigen geest¹

Existentieel > Betrekking hebbend op het werkelijk bestaan²

Japa op AUM

<DUISTERNIS>

<KAARSLICHT>

1. De werkelijkheid van de Ideeën

De allegorie van de grot is één van de bekendste werken van Plato, waarin de filosoof nadenkt over de ideale leider, de ideale wereld, mens-zijn en de menselijke kennis in relatie tot de 'realiteit'. Kort samengevat zitten enkele gevangenen vastgebonden te kijken naar schaduwen van dingen die zich achter hen afspelen. Plato (in de vorm van Socrates) vraagt zich af wat er zou gebeuren als één van hen zichzelf bevrijdt en geconfronteerd wordt met de realiteit die zich achter hem afspeelt. Zou hij angst hebben en terugkeren naar zijn staat van gevangenschap? Zou hij blij zijn, pijn hebben? En hoe zouden de anderen reageren als hij hen vertelt over deze "echte" wereld?

Plato stelt de zintuiglijk waarneembare wereld gelijk aan die van de gevangenis. De werkelijkheid zoals die zich aan ons voordoet, heeft de waarde van de schaduwen. Hij stelt we die zintuiglijke waarneming moeten wantrouwen en dat de filosofen als leiders en oprichters van de staat de taak hebben om mensen te dwingen de kennis van het goede te zien. Plato baseerde zijn leer op Socrates en Pythagoras: Hij beschouwde alles in onze wereld als voorbijgaand, gelieerd aan een onvergankelijk ideaal. De oppervlakkige alledaagse wereld is chaotisch, maar daarachter ligt een niet-waarneembare wereld die in harmonie is.³ Pythagoras, die voor Plato leefde, stelde namelijk dat de wereld uit chaos geschapen was door harmonie en zag geluid als de schakel tussen de mens en het goddelijke. Het universum als harmonisch geheel. (verschil is dat volgens Plato statische perfect was, en volgens anderen niet <--> PANTA REI)

1 wikipedia – Koan

2 www.encyclo.nl

3 Plato – De Staat

Fast Forward in de tijd. De verlichting voorbij. (18e eeuw). Begin 21e eeuw.

<KAARS UIT>

<TV AAN>

Zoals ik in mn vorige lezing al had verteld, heb ik een master in de Audiovisuele Kunsten. Toen ik 15 jaar geleden mijn eindwerk “Schaduwbestaan” presenteerde, deed ik dit met de woorden: deze film is gemaakt om in te werken op je gevoelsniveau, in plaats van op het mentale niveau. (Vergeef me enkele haperingen in het beeld, dit is gebeurd bij de overzetting)

<SCHADUWBESTAAN>

2. Schaduwbestaan

Kort door de bocht: een experimentele documentaire waar ik bijna een jaar aan heb gewerkt, over “zijn” en innerlijke strijd. Gemaakt op een heel basale manier: super8-tapes, Ik, een assistent en een butoh danser (terwijl mijn medestudenten filmsets hadden met tientalle mensen). Ik haalde er desalniettemin lovende recensies en verschillende filmfestivals mee.

Wat zien we: een man in een ruimte, zijn schaduw, het erkennen van zijn schaduw, het nutteloos vechten, het afbreken van een muur, loslaten, en als laatste beeld: de man of de schaduw, of beiden, die in het Licht stappen... Maar denk aan Plato, niet alles is wat het lijkt. Elk beeld refereert naar iets anders: Christendom, Boeddhisme, literatuur, cinema, filosofie, psychologie.

Oude indianenstammen geloofden ooit dat door fotografie de ziel uit het lichaam werd gerukt. Het was vanuit deze mythe dat ik vertrok om deze kortfilm te maken. Oorspronkelijk : in staat zijn mijn innerlijke demonen te ontleden door ze eerst uit mijn lichaam te rukken met een camera en ze dan in de reële wereld te projecteren als schaduwen. Naderhand voelde ik toch niet zoveel om de film zo persoonlijk te maken, en meende ik hetzelfde gedachtengoed globaler te kunnen benaderen, zodat de film voor iedereen - die er zelf open voor staat - iets of wat te vatten is. Dus een onderzoek naar de schaduw, als projectie van de duistere kant van de mens. Iets wat hij ten allen tijde met zich meedraagt. Deze mee te dragen projectie, die volgens de psycholoog Jung ontstaat door de spanning tussen het ego en het Superego, nl. opvoeding, geweten, ouders, ... , kunnen we dus zien als een schaduw. Eén van de drie archetypes, vervat tussen Goed en Kwaad, onlosmakelijk verbonden met elkaar. Net zoals de schaduw de donkere kant is van het licht, zonder wie het licht niet zo helder zou schijnen, is ook de duivel niet de vijand van God, maar er de duistere kant van. God kan niet Goed zijn, zonder de keuze van Kwaad.

Diezelfde moeilijke verstandhouding tussen lichaam en geest zit vervat in het metafysisch raadsel van het menselijk bestaan : het feit dat we tegelijk een lichaam hebben en een lichaam zijn, dat ons lichaam tegelijk 'het' en ' ik' is. Het menselijk bewustzijn denkt dat het wordt omgeven door een lichaam waar het eigenlijk vrijwel niets over weet. Behalve dit: al wat leeft moet eens sterven. De essentie van het menselijke bestaan zou gewoonweg kunnen zijn dat de mens dood moet. Diep in zijn binnenste, in één van die verborgen ruimtes ligt deze onderdrukte kennis en probeert het zijn bestaansrecht op te eisen :

'Elk van ons moet sterven ...'

We weten het, we weten het niet. Of willen het niet weten. Zo gaat dat met elke angst, afwijzing, schuldgevoel, pijn... elk menselijk gevoel stoppen we makkelijk weg in een gevangenis van onze geest. Eigen aan de mens, hoewel hij het zelf ten allen tijde ontkent, is deze dualiteit. Bijgevolg zijn we zelf de tweeheid die we reflectief bewustzijn noemen. ik ben het mes maar ook de snede. Als we deze schaduwzijde van ons bestaan niet aanvaarden, dan kunnen we onszelf nooit ten volle ontplooien.

Be at peace with the war inside.

< LICHT AAN >

<TV UIT>

3. Music, Maestro, Please

Zoals je misschien zonet gelezen in de aftiteling of gehoord hebt doorheen de film, heb ik speciale aandacht besteed aan de geluidsband. Ik kan veel vertellen over de geluidsband, die ik - op 2 extracten na – zelf heb gecreeërd met behulp van twee universiteits-professoren, maar laat het bij dit: Mijn oorspronkelijk idee was de om de klankband te componeren door de Duitse muzikant Stephan Micus. Hij wilde wel, maar jammer genoeg zag zijn platenmaatschappij ECM dit niet zitten. (Kent er iemand deze geniale multi-instrumentalist? Ooit al live aan het werk gezien? Ik wel, een paar jaar geleden, en voor mijn lezing vorig jaar heeft meegemaakt weet wat voor een grote stap dat geweest moet zijn. Stephan Micus' concert in Rotterdam was de eerste keer in X jaar dat ik nog eens het buitenland had bezocht. Om maar te stellen hoezeer dat met de juiste ingesteldheid dingen overwonnen kunnen worden of misschien betekent het gewoon dat ik Micus zeer graag hoor). Sluit jullie ogen, en luister vooral even mee.

<STEPHAN MICUS – OCEAN>

Micus is, naar mijn bescheiden mening, een klein genie. Niet omwille van de

complexiteit van zijn muziek, maar net omwille van de eenvoud ervan. Hij werkt steeds volgens hetzelfde principe: hij trekt enkele maanden op reis, leert daar enkele exotisch instrumenten spelen en maakt er een cd-opname van, die hij laag voor laag zelf inspeelt en produceert. Stephan Micus heeft ondertussen al een 20-tal cd's op zijn naam staan. Ik heb er een aantal van, en elk van de opnames reikt direct naar mijn hart. Jammer genoeg, was Stephan Micus dus niet in staat de soundtrack voor mijn kortfilm te maken. Als alternatief informeerde ik bij de universiteit te Brussel naar de impact van klanken op het menselijke lichaam. 2 Professors begeleidden me daar om een klankband te creëren die bepaalde gevoelens moeten stimuleren. Volgens hen lag alles aan de basis van golven en trillingen. Iets dat Pythagoras nota bene ook verkondigde.

4. PANTA RHEI (ALLES IS IN BEWEGING)

FAST FORWARD: 15 jaar later. het Heden. Of verleden.

Om het universum en de plaats of evolutie van de mensheid beter te vatten, ben ik sinds kort op een missie. Ik heb het op mezelf genomen om de geschiedenis van het ontstaan van het universum te begrijpen. Van Big Bang tot het ontstaan van de Aarde, de evolutie van het leven op Aarde, om dan zo uit te komen bij de eerste geschreven boeken, Het Gilgamesh epos, de Veda's, de Bijbel, de Griekse filosofen, tot het punt waarop we nu gekomen zijn. Als handleiding gebruik ik Bill Bryson's "Een kleine geschiedenis van bijna alles" - een aanrader, vergezeld door telkens een aantal boeken over het onderwerp in kwestie, momenteel de Big Bang.

<BIG BANG>

Over de allereerste seconden van de Big Bang kan niemand echt iets vertellen. De heersende grap is "Eerst was er niets en toen is dat ook nog ontploft."

De daaropvolgende seconden en minuten zijn wel al uitgebreid beschreven, of toch wat men veronderstelt. Een immense hittegolf die zich sneller dan het licht verspreidde, en van niets fotonen creëerde die door het spel tussen hitte en afkoeling zo overgingen naar protonen, neutronen, elektronen om dan uiteindelijk waterstof en helium te worden. Pas miljoenen jaren later, wanneer we kunnen spreken over sterren, komen ook licht en de volgende elementen tot ontstaan. Een ster die heter en heter wordt creëert uit waterstof helium, bij nog meer hitte van helium, koolstof, dan zuurstof, magnesium, silicium, en uiteindelijk ijzer.

Door extensief onderzoek heeft men inzicht gekregen in hoe het heelal er op grote schaal uitziet. Sterrenstelsels blijken clusters te vormen. Onze eigen melkweg maakt deel uit van de lokale groep die weer onderdeel is van een groter geheel van sterrenstelsels. Op grote schaal ziet het heelal er uit als een soort schuim: grote clusters, die grote leegten omsluiten.

< FOTO LANIAKIAE >

De net ontdekte supercluster waarin wij ons bevinden...
Ik weet niet waaraan dit u doet denken, maar mij alvast aan...

< FOTO NEURONEN >

Microkosmos, Macrokosmos. Neuronen, de signaaloverdrager waardoor het lichaam met zichzelf communiceren.

< FOTO MYKORRHIZA >

Mykorrhiza, een schimmelachtige rhizoom, waardoor planten blijkbaar met elkaar kunnen communiceren. <FOTO> Laniakiae, één van de verschillende superclusters.

Vorig jaar pas vermoed men het dichtst bij het ontstaan van het universum gekomen te zijn: bij de ontdekking van gravitatiegolven. De allereerste golven die het universum uitbreidden. Golven zijn namelijk de geschikte dragers van energie en kunnen informatie voortstuwen, van geluid tot licht. Hoewel er tegenwoordig geen geluid meer mogelijk is in het universum – het heelal is zo leeg dat geluidsgolven zich er niet kunnen voortplanten – zat dat vlak na de Big Bang dus anders. Toen was alles een trilling of (gravitatie)golf.

Misschien is de Big Bang wel als een kosmische ademhaling, een uitdijnd universum dat tot stilstand komt, om dan terug te imploderen, en exploderen, en... en... en... een golvende perpetuum mobile. Tot alles terug niets is.

En bovenal zijn deze 3 zaken: Laniakea, neuronen en wortels van planten, net zoals alle andere materie in het universum, gemaakt van één en hetzelfde. We are all made of stars.

Maar als het universum voor 4 procent uit materie bestaat, maar voor 99 procent uit duisternis of leegte bestaat, dan “what is the light of man?”⁴ -zoals door Koning Djanaka in één van de Upanishad wordt gesteld?

4 Brihadaranyaka Upanishads 4:3

5. Het godsdeeltje in elk van ons

Er zijn talloze wetenschappers en filosofen doorheen de geschiedenis die deze materie gecontempleerd hebben: Het Zijn, het Niet-zijn, onze relatie tot het universum. Sta me toe er één toe te lichten, één die de termen die ik de voorbije X aantal minuten aanhaalde, vlekkeloos combineert tot een nieuwe Godsvisie: Een tijdgenoot van Jung, begin 20e eeuw, een eeuw waarin men gaandeweg ontdekt dat – net zoals het universum maar voor enkele procenten uit materie bestaat – ook het menselijke brein uit veel meer bestaat dan enkel het bewustzijn. Duistere materie en onderbewustzijn covergeren op de grens van Jung en Teilhard du Chardin. Beiden onderzoeken het Godsbeeld in relatie tot ons bewust- en onderbewustzijn. Voor Teilhard is de geest de uiteindelijke realiteit. Een geestelijke levensopvatting is dan ook de enig authentieke levensopvatting. Net omdat we een bewustzijn hebben, dienen we het leven ook “bewust te zijn”. Spiritualiteit verleent zin, betekenis aan het leven.

"Ik zou gelukkig zijn om jou een metafysica die ons verstikt, te zien vervangen door een ultra-fysica waarin geest en stof worden geglobaliseerd in één en dezelfde samenhangende en homogene wereldverklaring... Het denken zal exploderen of verdampen, tenzij het universum, als gevolg van de humanisatie, op de één of andere manier wordt vergoddelijkt... Het christendom is het enig levende fylum dat een goddelijke persoonlijkheid aanneemt." ⁵ Teilhard was er van overtuigd dat het goddelijke zich binnen het individu bevindt. Zowel Teilhard als Jung verwerpen het Cartesiaanse dualisme tussen geesten stof dat het menselijk denken sinds de Renaissance en de Reformatie in de war heeft gestuurd. "Er is noch geest noch materie in de wereld", zegt Teilhard, "de 'stof van het universum' is geest-materie." ⁶ Hij stelt dat hoe complexer (niet: hoe groter!) de hersenmassa, hoe hoger de graad van bewustzijn. Teilhard spreekt hier van een ‘verhittingsproces’. ⁷ Zoals waterstof dat Helium dat uiteindelijk ijzer wordt, zo slaat het dierlijk bewustzijn om in zelfbewustzijn of reflectie. Het ‘bovenbewuste’ is dan een verdere fase in de bewustzijnsontwikkeling. Zo ziet hij het proces van existentie van een punt Alpha (de big bang) naar een punt Omega gaan. Het punt waar alles samenvalt, terug in harmonie is, waar we het goddelijke omarmen.

5 Pierre Teilhard du Chardin - Brieven

6 Sion Cowell – Teilhard & Jung, complementaire benaderingen

7 Paul Revis – Bewustzijnszvoluitie, Jung en Teilhard du Chardin

6. TAT TVAM ASI

Deze Goddelijkheid is interessant. Zeker als we het bekijken vanuit de etymologie. God is eigenlijk een groepsnaam voor elke bovennatuurlijkheid die oppermachtig is. De Goden die wij kennen: Jahweh, Allah, enzovoort stammen eigenlijk allemaal af van dezelfde God. Allah stamt af van 'El' (Al'Lah), wat God betekent. Jahweh komt van Jah (Hallelu – Jah), JHWH : komt van het oude hebreeuwse woord “hij die is” of “hij die zal zijn” of “de veroorzaker”. God is 'Hij die is'. Het erkennen van je werkelijke zelf. God zit in jezelf. Wij maken allen deel uit van de Goddelijkheid. Alles is Goddelijk. En alles is energie. Tot alles terug niets is. Zoals Krishna zegt tegen Arjuna: ***Nooit was er een tijd waarin Ik niet bestond, noch jij, noch al deze vorsten; noch zal in de toekomst ook maar één van ons ophouden te zijn.***⁸ Dat Erkennen is 'To be or not to be'. Zijn of Niet-Zijn. Pas dan houdt de dualiteit op te bestaan.

Laat je eigen golf in harmonie trillen met de rest van de wereld. Alles rondom je is een trilling: Licht, geluid, emoties, ideeën, ... Het opnemen van de externe signalen is een manier van communicatie, met anderen, met onszelf. Alle zintuigelijke waarnemingen gebeuren in ons hoofd. Deze werkelijkheid bestaat alleen in ons hoofd. Het ervaren van de uiterlijke werkelijkheid is niet meer dan het continu verlenen van betekenis aan trillingen⁹

Het goddelijke universum is een constante trilling, waarmee we in harmonie dienen te komen. Om terug deel uit te maken van de kosmische Ziel. We kunnen één zijn als we dit inzien. We zijn God kwijtgespeeld omdat we dit inzicht kwijt zijn (individualisme/egoïsme/ik-cultuur) . Als we allemaal terug op dezelfde golflengte zitten, vinden we God terug.

Onze zoektocht is niets anders dan een zoektocht naar wie we echt zijn, elk conflict is een conflict van het Ego, op zoek naar de Ware ik of het net zo ver mogelijk wegduwen van de ware Ik. Nochtans is het vrij simpel, kijk rond je heen. Kijk naar de natuur. Hoe reageert je essentie (daarop)? Dat is wie je bent. We maken allemaal deel uit van deze natuur. Meer is er niet aan. Don't take it all too serious. Als alles liefde is (all is full of love) en alles is trillingen? Wat is die liefde dan? Een harmonie van trillingen? is het ganze universum dan in constant gesprek met zichzelf? En wat doen we daar dan mee? Interpreteren? Loslaten? Aanvaarden? Wat als we het geven van interpretaties uitzetten? Geen betekenis geven? Wat blijft er dan over van deze werkelijkheid?

8 Bhagavad Gita hoofdstuk1: 2.12

9 Alfred Schmits

Eindnoot, terugkoppeling:

In het zenboeddhisme worden koans gebruikt om leerlingen inzicht te laten verkrijgen in de ware aard van de eigen geest. Koans worden doorgaans gezien als taalkundige raadsels die bedoeld zijn om het rationele denken te stoppen, het direct zien van de ware aard van de geest, namelijk leegte: de ware aard van de mens heeft geen kenmerken die kunnen worden beetgegrepen. Het zien hiervan doet de mens ontwaken en doorbreekt de illusies die de geest scheidt. Dit inzicht opent de weg naar een bevrijde manier van leven, ongehinderd door de passies, verlangens en angsten die ons leven beheersen. ¹⁰